

سرچشمه‌ها

(به مناسبت یکصدمین سال تولد سعید نفیسی)

زنده یاد سعید نفیسی در خردادماه سال ۱۲۷۴ در تهران متولد شد و در آبان ماه سال ۱۳۴۵ فوت کرد. پدر سعید نفیسی دکتر علی اکبر نفیسی (ناظم الاطباء) از طبیبان دوره قاجار بود که واژه نامه پنج جلدی فرانسه به فارسی را تألیف کرده است. یادآوری و تأکید بر ارزش‌ها و خدمات فرهنگی و اجتماعی اهل قلم و پژوهش برای آگاهی و بیداری نسل معاصر به ویژه نسل جوان ما، وظیفه و کاری ضروری و حیاتی است. طرح و معرفی ابعاد زندگی و کار شخصیت‌های فرهنگی و سیاسی و اجتماعی برای تشنگان نسل جوان سرچشمه حیات بخش است و برای میانسالان و سالخوردگان از شور افتاده نوشدارویی است برای به‌شور و شوق آمدن و برخاستن و کارکردن. قصد به هیچ وجه نبش قبر و از اسکلت بزرگان بت‌واره گوساله سامری ساختن و به سجده افتادن نیست. منظور شناساندن صوری و تجلیل تشریفاتی و تزئینی نیز نیست. هدف از طرح مسئله، بیرون آوردن شخصیت‌ها و آثار فرهنگی آنها از تاریک‌خانه حبس عده‌ای معدود است. هنوز بسیاری از شخصیت‌های فرهنگی و سیاسی و اجتماعی کشور ما و آثارشان ناشناخته مانده‌اند. در هفتاد سال اخیر کاری که متداول شده، همواره عده‌ای عمرشان را صرف نبش قبر برگور شخصیت‌ها و جابه‌جایی واژه‌ها و عبارات آثار آنها و گاه توضیح واژه‌ها بدون توجه به بافت مفاهیم کلی واژه‌ها تلف کرده‌اند. این شیوه‌های به اصطلاح تحقیقی، گاه آن‌چنان بر روی یک متن از نظم و نثر تکرار شده است که خواننده بجای شناختن متن و شخصیت پدیدآورنده و اندیشه‌های او، با سردرگمی به‌جای تاریخ و تو در توی بازی با الفاظ و اختلاف سلیقه‌های ادیبانه می‌لغزند و در تاریکی می‌مانند. هدف شناختن ارزش‌ها و کاستی‌های شخصیت‌ها و آثارشان است. چرا که با شناخت ارزش‌ها و کاستی‌های گذشته

می‌توان چراغ راهی فراهم آورد و در پرتو آن ارزش‌های تازه ایجاد کرد. ارثیه ادبی ما نیازمند نقد و حلاجی همه‌جانبه است. شخصیت‌هایی که این ارثیه را خلق کرده‌اند نیز نیاز دارند که از جهت افکار و شرایط و ویژگی فرهنگی جامعه‌ای که در آن زندگی کرده‌اند، مورد پژوهش قرار گیرند و خصوصیات فکری و نگاه فلسفی‌شان که در آثارشان بازتاب یافته است نیز کشف و به‌نسل جوان ارائه گردد. در پیشگفتار و پس‌گفتار بسیاری از متون نظم و نثر ما مطالبی توسط تصحیح‌کنندگان نوشته شده است که عموماً نارسا و خام‌اند و قادر به معرفی و شناخت جامع و همه‌جانبه شخصیت خلاق و میراث ادبی و تحقیقی او بدست نمی‌دهند. تاکنون کسی دربارهٔ مضامین اجتماعی و خاستگاه تاریخی و جهان‌نگری سعدی که در کتاب گلستان منعکس شده است، پژوهش و تحلیلی جامع و عمیق نکرده است. آیا کسی تاکنون دربارهٔ حکایت مجادلهٔ سعدی با مدعی در گلستان، مطالبی تحلیلی و تفسیری نوشته است؟ آیا حکایات گلستان و مضامین اجتماعی و سیاسی که در بافت و ساخت داستان واره‌ها تنیده شده، نیازمند پژوهش و تحلیل و تفسیر نیستند؟ آثار اجتماعی سعدی که گاه در لباس پند و نصیحت ارائه شده‌اند با توجه به شرایط ویژه تاریخی از کدام مشرب فکری و فلسفی تأثیر پذیرفته است؟

«بسی آدم اعضای یکدیگراند که در آفرینش ز یک گوهراند
چو عضوی ببرد آورد روزگار دگر عضوها را نماند قرار
نو که از محنت دیگران بی‌غمی نشاید که نامت نهند آدمی»

آیا کسی تاکنون مضمون و پیام اجتماعی سخن منظوم فوق را حلاجی کرده است؟ مضمون و پیامی که اعلام نوعی طغیان برضد ارزش‌های زمانه سعدی است. این طغیان برضد قراردادهای و تحمیلات خرافه‌پرستان و سنت‌های حاکم برجامعهٔ آن زمان بود. سنت‌ها و قراردادهای جاهلانه‌ای که بنی‌آدم را اعضای یکدیگر نمی‌دانستند و در آفرینش از یک گوهر نمی‌شناختند و آدم‌ها را از لحاظ اعتقادات دینی و باورهای قومی از هم جدا کرده بودند و با چماق تکفیر به سرشان می‌کوبیدند و معاشرت و نزدیکی با دگردینان و دگراندیشان را گناهی نابخشودنی می‌پنداشتند. اکثریت مطلق ستایشگران آثار ادبی بجای تعمق و کشف مضامین و پیام ساختار هنری آثار، بیشتر تحت تأثیر و جاذبهٔ ظاهر عبارات و الفاظ و واژه‌ها و ظنین آهنگ آنها قرار می‌گیرند و عده‌ای نیز با برداشتی کلی و گاه مبهم از مفاهیم آنها، دلخوش‌اند و هیچ‌گاه نمی‌کوشند تا به عمق آرایه‌های ظاهری راه یابند. می‌دانیم که پوستهٔ بسیاری از عبارات و الفاظ و حتی مفاهیم و مصداق‌های واژه‌ها و ترکیب‌های نظم و نثر کهن سال ما از لحاظ اشارات کنایی و نمادین برای اکثریت نسل معاصر غیرمفهوم شده‌اند و محتاج حلاجی و تفسیراند. این کار مهم از کسانی برمی‌آید که شیوه‌ای علمی در پژوهش داشته و نیز به وقایع و پدیده‌های تاریخی و اجتماعی کشورش و

نیز به پدیده فرهنگی و ادبی مورد پژوهش احاطه داشته باشند. تک‌نگاری‌هایی در عرصه پژوهش‌های ادبی کشور ما انجام شده است که ارزشمنداند اما کافی و جامع نیستند. از جمله این پژوهش‌ها، «ترانه‌های خیام - نوشته صادق هدایت» و کتاب ارزشمند سه جلدی «محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی - نوشته سعید نفیسی» است. ما از پژوهنده آثار ادبی و هنری و تاریخی انتظار داریم که متن مورد پژوهش را از شرایط تاریخی و اجتماعی حاکم بر زادگاه آن جدا نکند و متن را به صورت مجرد بررسی و تحلیل ننماید. چرا که این‌گونه تحلیل‌ها همواره یک بعد پدیده را نشان داده‌اند و از ابعاد دیگر غفلت کرده‌اند. جستجوی ریشه‌های تاریخی و اجتماعی پدیده مورد پژوهش نیازمند اطلاع وسیع از اسناد و مدارک و آگاهی از شیوه‌های تحقیق علمی به اضافه نگاه تاریخی و فلسفی به آن شرایط است که انتظارات خواننده جستجوگر و ریشه‌یاب را برآورده می‌کند. بعضی از تألیفات ادبی و تاریخی سعید نفیسی نشان‌دهنده اطلاعات گسترده او بر اسناد و مدارک مورد پژوهش است اما نگاه تاریخی و فلسفی مورد انتظار خواننده را برآورده نمی‌کند. در کشور ما پژوهش و تحقیق در همین حد هم نادر است. حدی که بایستی آرام‌آرام پدید آید و شالوده‌ای بشود برای کسانی که از این انبوه مواد و مدارک فراهم آمده جهت تحلیل و تفسیر تاریخی و علمی استفاده کنند. این‌گونه پژوهش‌ها می‌توانند شناختی کلی از ارنیه فرهنگی ارائه دهند و در رستاخیز فرهنگی کشور ما مؤثر واقع شوند. دو کتاب سعید نفیسی یعنی کتاب «محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی» و کتاب «بابک خرم‌دین» شامل این شالوده‌اند.

نسل نویسندگان و پژوهندگان اواخر دوران حاکمیت قاجار، عموماً ثمره آغاز تحول اجتماعی و انقلاب مشروطیت‌اند. با پیشرفت سریع ساختار اقتصادی و اجتماعی نظام سرمایه‌داری اروپا و در نتیجه هجوم استعمار و صدور سرمایه و تصرف بازار کالا و غارت مواد خام کشورهای عقب‌مانده، تحول و دگرگونی را نیز بدنبال خود در کشورهای زیر سلطه ایجاد کرده بود. استقرار آرام مناسبات سرمایه‌داری در بافت نظام زمین‌داری ایران در اواسط حاکمیت قاجار آغاز شده بود. جذب فرهنگ و دست‌آورد‌های فنی و ادبی اروپائیان نیز در حرکت‌ها و جنبش‌های استقلال‌طلبانه و نهضت‌های ملی و آزادی‌خواهانه مؤثر واقع شد. حرکت جنبش‌های ضد استبدادی و آزادی‌خواهانه کشور ما و هم‌چنین جای‌گزینی مناسبات اقتصادی و اجتماعی جدید در بافت نظام سنتی، وضعیت و موقعیت طبقات اجتماعی ایران را دچار تحول کرد. این تحول بی‌شک در عرصه فرهنگی نیز نطفه‌های نوزایی را کاشت و ثمراتش نیز بعدها به بار نشست. سعید نفیسی نیز مانند بسیاری از نویسندگان و پژوهندگان این دوره، سخت تحت تأثیر روشنگران عصر انقلاب مشروطیت بود. روشنگرانی که با سلاح قلم در راه روشنگری و استقلال و آزادی مردم‌شان

می‌جنگیدند. آنها برای رهایی فکری و فرهنگی از خرافه‌پرستی و استبداد هزاران ساله جنگیدند و عده‌ای نیز در این جنگ نابرابر مانند میرزا آقاخان کرمانی و شیخ روحی و میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل و میرزاده عشقی و فرخی یزدی و ارنانی و دیگران جان‌شان را نیز نثار کردند.

پژوهش‌های تاریخی و اجتماعی و ادبی و حتی داستان‌واره‌های سعید نفیسی را می‌توان دنباله‌ راه همان جان‌نثاران آرمانخواه دانست. میراث ادبی و تاریخی و پژوهش‌های گوناگون سعید نفیسی شامل یک کتاب‌خانه کوچک است. نفیسی در عرصه‌های گوناگون پژوهش کرده و قلم زده است. از پژوهش تاریخی و نوشتن شرح حال شخصیت‌های ادبی و علمی گرفته تا تصحیح متون کهنسال فارسی و واژه‌نامه‌نویسی فارسی و فرانسه به فارسی و ترجمه آثار تاریخی و ادبی و نوشتن داستان و غیره پرداخته است. خواننده کنجکاو و تیزبین در نگاه نخست به همه این عرصه‌های کار و تلاش نفیسی، آن اصول جاودانه انسانی، یعنی بعد اجتماعی و سیاسی و نگرش مردمی و انسان‌گرایی او را به روشنی مشاهده خواهد کرد. کتاب «بابک خرم‌دین» که درباره جنبش استقلال‌طلبانه و مردمی خرم‌دینان بر ضد سلطه اعراب بر ایران است، نشانه برجسته این گرایش اجتماعی و مردمی نفیسی است. نفیسی مردم‌کشورش را و پایداری و استقامت آنها را ستایش می‌کند. او به شعور اجتماعی مردم و به عقل و درایت توده‌ها باور دارد.

معتقد است که شعور اجتماعی و صبر و استقامت مردم در درازمدت بر مستبدان و ستمگران و خرافه‌پرستان غلبه خواهد کرد. نفیسی در پیشگفتار کتاب «بابک خرم‌دین» در همین باره نوشته است:

«ایرانی بی‌حوصلگی و شتاب‌زدگی و سبک‌سری در برابر حوادث ندارد... ظاهراً سر تسلیم پیش می‌آورد اما در باطن دست از اندیشه خود و آرزوهای خود بر نمی‌دارد و با آنکه در ظاهر بردبار و ناتوان است در باطن مصر و پایدار است و توانایی شگرفی در صبر و حوصله خویش اندوخته است. اگر امروز نتوانست فردا و اگر فردا نشد پس فردا، سرانجام کار خود را می‌کند و روزی بر دشمن بدخواه چیره می‌شود... مردم این سرزمین در نتیجه نامردمی‌ها و بیدادگری‌های طبقات ممتاز و خاندان‌های منسوب به طبقه حاکمه و محرومیت اکثریت نزدیک به اتفاق مردم ایران از هرگونه حقوق بشری و آزادی‌های مادی و معنوی و لذایذ و بهره‌جویی‌های روحانی و جسمانی بازداشته شده‌اند.»

سعید نفیسی با چنین نگاهی به پژوهش و تألیف کتاب «بابک خرم‌دین» دست زده است تا پایداری مردم ایران و استقامت و شجاعت پیشگامان آنها را در مقابل حاکمیت خرافه‌پرست و نژادپرست اعراب نشان دهد. نفیسی در این کتاب انبوهی از اسناد و مدارک پراکنده درباره جنبش خرم‌دینان گرد آورده است. این اسناد و مدارک از نویسندگان گوناگون

نقل شده است. این اسناد اطلاعات وسیعی در اختیار پژوهندگان قرار می‌دهند. هرچند که نفیسی در این کتاب به تجزیه و تحلیل تاریخی با شیوه تاریخ‌نویسی علمی دست نزده است اما هر پژوهنده‌ای که بخواهد درباره جنبش ملی و مردمی خرم‌دینان، تحلیلی علمی و تاریخی ارائه دهد، بی‌شک منبع اصلی او کتاب «بابک خرم‌دین» خواهد بود. کتاب ارزشمند سه‌جلدی دیگری که نفیسی قبل از کتاب «بابک خرم‌دین» تألیف کرده، به نظر من تکمیل‌کننده یکدیگراند. یعنی کتاب «محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی» در هردو کتاب اندیشه اصلی و اهداف یکی است. در کتاب بابک خرم‌دین، پایداری با شمشیر است و در دیگری «محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی» با قلم و کلام که برنده تراز شمشیر است. در این کتاب نخستین شاعر و سخنور مردمی ایران یعنی رودکی در عرصه زبان و ادب جنبشی را آغاز می‌کند که نوید رهایی فرهنگی مردم از زیر سلطه زبان بیگانه در دوره سامانیان است.

نفیسی در این کتاب تماماً برجسته‌های اجتماعی و مردمی نخستین شاعر پارسی‌گوی ایران، تأکید دارد.

«این شاعر نابینای پیر بزرگترین قهرمان میدان بود، کاری که امیر اسماعیل سامانی با شمشیر برنده خویش آغاز کرده بود این ابو عبدالله جعفر بن محمد (رودکی) با خامه خویش به پایان رسانید. او راه را بر دقیقی و کسایی و فردوسی گشود. مهندس هنرمندی بود که خانه جاویدان عنصری و فرخی و عسجدی و ناصر خسرو را پایه استوار نهاد. در آن هنگام که ایران برای رهایی از آسیب تازیان به خود جنبید، جنباننده و جنبنده‌ای چون ابو عبدالله جعفر بن محمد (رودکی) می‌خواست و نیک‌بختی را که به‌وی رسید. دیوان شعر او کتابخانه‌ای بود. پایه زبان نرسی را او گذاشت و اگر فردوسی توانست کاخی بلند برافرازد که هرگز از باد و باران گزند نیابد از آن بود که پیش از وی این ابو عبدالله جعفر بن محمد (رودکی) آمده بود.»

سعید نفیسی در طول پنجاه و اندی سال با سخت‌کوشی عاشقانه به کارهای پژوهشی و فرهنگی مشغول بود. حاصل این تلاش شورمند، کتاب‌هایی است که قفسه‌های یک کتابخانه کوچک را پر می‌کند. در این مقاله معرفی‌گونه که به طرح کلی نما اشاره دارد، مجال نیست تا به کالبدشکافی جنبه‌های مفید آثار نفیسی پرداخته شود. تعدادی از کتاب‌های نفیسی، مصداق راهی است که در آغاز مقاله به آن اشاره شده است. متأسفانه راه نفیسی پس از او پیگیرانه دنبال نشده است و در جاده او فقط تعدادی انگشت‌شمار راه افتاده‌اند. گاهی پرنده‌گانی در این جاده پرو بال می‌زنند اما آوازشان بر طنین و شور آفرین نیست. یاد استاد سعید نفیسی و راهش و آثارش گرامی باد.

کتاب‌شناسی سعید نفیسی

فرهنگنامه پارسی و فرانسه

- ۱- فرهنگ فرانسه به فارسی دو جلد ۱۳۰۹ و ۱۳۱۰.
- ۲- فرهنگ نفیسی پنج جلد تألیف دکتر علی اکبر نفیسی پدر سعید نفیسی (ناظم الاطباء) با تصحیح و مقابله سعید نفیسی ۱۳۱۷ و ۱۳۱۸ و ۱۳۱۹.
- ۳- فرهنگ‌نامه پارسی دو جلد ۱۳۱۹.
- ۴- فرهنگ جیبی فرانسه به فارسی ۱۳۱۲.

متون نثر کهن فارسی

- ۵- تصحیح و مقدمه و حواشی بر «قابوس‌نامه» عنصرالمعالی کیکاوس ۱۳۱۲.
- ۶- تصحیح و مقدمه و حواشی «آثار گمشده» ابوالفضل بیهقی ۱۳۱۵.
- ۷- تصحیح و مقدمه و حواشی «دستورالوزراء» تألیف غیاث‌الدین بن هماد الدین معروف به خوند میر ۱۳۱۷.
- ۸- تصحیح و مقدمه «تاریخ گیتی‌گشا در تاریخ خاندان زند» تألیف میرزا محمد صادق موسوی و آقامحمد رضا شیرازی ۱۳۱۶.
- ۹- تصحیح و مقدمه و حواشی «تاریخ مسعودی معروف به تاریخ بیهقی» ۱۳۱۹.
- ۱۰- «گزیده قابوس‌نامه» با مقدمه و حواشی ۱۳۲۰.
- ۱۱- تصحیح و مقدمه «رساله مجدی» تألیف حاج میرزا محمدخان مجدالملک ۱۳۲۱.
- ۱۲- تصحیح و مقدمه و حواشی «رساله فریدون بن احمد سپهسالار» در احوال مولانا جلال‌الدین مولوی ۱۳۲۵.
- ۱۳- تصحیح و مقدمه «مواهب الهی در تاریخ آل مظفر» تألیف معین‌الدین بن جلال‌الدین معلم بزدی ۱۳۲۶.
- ۱۴- تصحیح و مقدمه و حواشی «گشایش و رهایش» ناصر خسرو قبادیانی ۱۳۲۸.
- ۱۵- «شاهکارهای نثر فارسی معاصر» دو جلد ۱۳۳۰ و ۱۳۳۲.
- ۱۶- تصحیح و مقدمه و حواشی «زین‌الانخبار» تألیف ابوسعید عبدالحی بن گردیزی ۱۳۳۳.

متون نظم فارسی

- ۱۷- تصحیح و شرح حال و حواشی «رباعیات حکیم عمر خیام» ۱۳۰۸.
- ۱۸- تصحیح و مقدمه و حواشی «شهنامه ابوالقاسم فردوسی» ده جلد ۱۳۰۸.

- ۱۹- تصحیح و مقدمه و شرح حال «رباعیات باباافضل کاشانی» ۱۳۱۱.
- ۲۰- «پندنامه انوشیروان» ۱۳۱۲.
- ۲۱- تصحیح و مقدمه و حواشی «سیرالعباد الی المعاد» حکیم سنایی غزنوی ۱۳۱۶.
- ۲۲- تصحیح و مقدمه و حواشی «دیوان قطعات و رباعیات ابن یمن» ۱۳۱۸.
- ۲۳- تصحیح و مقدمه «دیوان قصاید و غزلیات شیخ عطار نیشابوری» ۱۳۱۹.
- ۲۴- تصحیح و مقدمه «دیوان حکیم لامعی گرگانی» ۱۳۳۹.
- ۲۵- تصحیح و مقدمه و شرح حال «قصاید و غزلیات معین الدین جنید شیرازی» ۱۳۲۰.
- ۲۶- شرح و تفسیر «گزیده رباعیات عمر خیام» ۱۳۲۰.

احوال و آثار بزرگان ایران

- ۲۷- شرح حال و گزیده اشعار خواجه جوی کرمانی» ۱۳۰۷.
- ۲۸- «شرح حال و افکار شیخ زاهد گیلانی» ۱۳۰۷.
- ۲۸- شرح حال و گزیده اشعار «محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی» سه جلد ۱۳۱۰.
- ۳۰- شرح حال «مجدالدین همگر شیرازی» ۱۳۱۴.
- ۳۱- «نظامی گنجوی در اروپا» ۱۳۱۴.
- ۳۲- شرح و تفسیر «سخنان سعدی درباره خودش» ۱۳۱۶.
- ۳۳- «شرح حال و اشعار فارسی شیخ بهایی» ۱۳۱۶.
- ۳۴- «جستجو در احوال و آثار عطار نیشابوری» ۱۳۲۰.
- ۳۵- «در پیرامون اشعار و احوال حافظ» ۱۳۲۱.
- ۳۶- «هفتاد سال زندگی، پنجاه سال خدمت به دانش» ۱۳۲۶.
- ۳۷- «شرح حال ابن سینا» ۱۳۳۱.
- ۳۸- «میرزا اسدالله خان غالب» ۱۳۳۱.
- ۳۹- «تقریر ابن سینا در احوال خودش و تکلمه آن از شاگردش ابو عبید گورگانی» ۱۳۳۱.
- ۴۰- «زندگی و کار و اندیشه و روزگار پورسینا» ۱۳۳۳.
- ۴۱- «ده گفتار ادبی و تاریخی» ۱۳۳۳.
- ۴۲- «نظامی گنجوی» ۱۳۳۳.
- ۴۳- «ابوالعلاء گنجوی» ۱۳۳۴.
- ۴۴- «خاندان بابویه قمی» ۱۳۳۴.

تاریخ

۴۵- «یزدگرد سوم» ۱۳۱۲.

- ۴۶- «مدرسه نظامیه بغداد» ۱۳۱۳.
۴۷- «پیشرفت ایران» ۱۳۱۳.
۴۸- «تاریخ عمومی قرون معاصر» ۱۳۲۴.
۴۹- «درفش ایران و شیر و خورشید»
۱۳۲۸.
۵۰- «تاریخ بیمارستان‌های ایران» ۱۳۲۹.
۵۱- «روزگار ابن سینا» ۱۳۳۱.
۵۲- «تاریخ تمدن ایران ساسانی» دو جلد
۱۳۳۱.
۵۳- «ابن سینا در اروپا» ۱۳۳۳.
۵۴- «علم کلام در اسلام» ۱۳۳۳.
۵۵- «بابک خرم‌دین - دلاور آذربایجان»
۱۳۳۳.
۵۶- «طاهر بن حسین پوشنگی» ۱۳۳۳.
۵۷- «جستجو در تاریخ ساسانیان» ۱۳۳۳.

ترجمه و شرح حال و تفسیر ادبیات روسی

- ۵۸- «بیاد ماکسیم گورکی» ۱۳۱۵.
۵۹- «نمونه‌ای از آثار پوشکین به یادگار صدمین سال وفات شاعر» ۱۳۱۵.
۶۰- «یادبود ایوان اندروویچ کرلیف» ۱۳۲۳.
۶۱- «سازمان آموزش عمومی در اتحاد جماهیر شوروی» ۱۳۲۳.
۶۲- «پیشرفت‌های فرهنگی در اتحاد شوروی» ۱۳۲۳.
۶۳- «افسانه‌های ایوان کرلیف» ۱۳۲۳.
۶۴- «پوشکین» ۱۳۲۵.
۶۵- «پوشکین نایب چاپارخانه» ۱۳۲۶.
۶۶- «عشق چنین زایل می‌شود و چند داستان دیگر از لوتالستوی» ۱۳۲۶.
۶۷- «تاریخ ادبیات روسی» ۱۳۳۱.
۶۸- «زندگی و کار و هنر ماکسیم گورکی با چند داستان» ۱۳۳۱.

رمان و داستان کوتاه

- ۶۹- «آخرین یادگار نادرشاه» سه جلد ۱۳۰۵.

از آخرین عکسها
در برابر دانشکده ادبیات

- ۷۰- «ریش گروگیس» ۱۳۰۹.
۷۱- «سیل تمدن فرنگی مایی» ۱۳۰۹.
۷۲- «فرنگیس» ۱۳۰۹.
۷۳- «ستارگان سیاه» ۱۳۱۷.
۷۴- «ماه نخشب» ۱۳۲۸.
۷۵- «نیمه راه بهشت» ۱۳۳۱.

ترجمه

- ۷۶- «صنعت تخم نوغان در ایران تألیف
لافن» ۱۲۹۸.
۷۷- «تاریخ ترکیه تألیف سرهنگ لاموش»
۱۳۱۶.
۷۸- «سرانجام آلمان سه مقاله از روزنامه
لوموند» ۱۳۲۶.

کارها و آثار مختلف در زمینه مطبوعات

- ۷۹- «روزنامه امید» مؤسس و نگارنده -
هفت شماره ۱۳۰۲.
۸۰- «مجله فلاح و تجارت» مدیر و
نگارنده - از ۱۲۹۷ تا ۱۲۹۹.
۸۱- «هدیه دوستانه» نگارنده با همکاری
محمدحسین حسابی ۱۳۰۴. *شکاه علوم انسانی و مطالعات
رتال جامع علوم انسانی*
۸۲- «مجله شرق» مدیر و نگارنده - از
۱۳۰۹ تا ۱۳۱۰.
۸۳- «مجله پیام نو» ناشر افکار انجمن
فرهنگی ایران با شوروی از ۱۳۲۳ تا ۱۳۲۴.
۸۴- «تربیت صلح جوانه کودکان» ۱۳۳۱.
۸۵- «فرهنگنامه اصطلاحات فارسی و
عربی (در مکتب استاد) چاپ بعد از وفات
۱۳۴۶.

ویگوتسکی

ویگوتسکی از معدود روان‌شناسانی است که توانست از پیچ و خم‌ها و چرخش‌های فکری و گرایشی قرن بیستم، با استقامت و پایداری، سریرون آورد و افکار او آخر قرن نوزدهم را به قرن بیست و یکم بیوند دهد.

لوسونوویچ ویگوتسکی (۱۸۹۶-۱۹۳۴)

بسیاری از مسایل روان‌شناختی اعم از عقب‌ماندگی ذهنی، معلولیت، آموزش کودکان کر و لال، آسیب‌شناسی روانی، مفاهیم اصلی در روان‌شناسی، روش تحقیق، روان‌شناسی رشد، روان‌شناسی زبان و تفکر، و نوروسیکولوژی، در حیطه کار و پژوهش او قرار داشتند. ویگوتسکی توانست بین فلسفه، هنر، انسان‌شناسی، زبان‌شناسی، روان‌شناسی و عصب‌شناسی، پلی ایجاد کند و راه را برای علوم و رویکردهای میان‌رشته‌ای، مانند دانش شناخت، نوروسیکولوژی و روان‌شناسی زبان و شناخت، تا حد زیادی، هموار سازد.

در صدمین سالگرد تولد او - که مصادف با صدمین سالگرد تولد پیازه روان‌شناس معروف سوییسی نیز هست - سمینارها و کنفرانس‌هایی در سطح جهانی، به بررسی و نقد آثار و افکار او اختصاص یافته‌اند. و مقاله‌هایی نیز در نشریه‌های معتبر در این باره منتشر شده است. قلمرو علمی او، طیفی بسیار وسیع دارد. بنابراین، نمی‌توان در چند مقاله، حق مطلب را ادا کرد. در اینجا فقط اندکی درباره سهم ویگوتسکی در روان‌شناسی زبان و روان‌شناسی هنر، سخن می‌گوییم. معرفی و ارائه جنبه‌هایی از کار او مخصوصاً در خصوص روان‌شناسی رشد، مسئله آموزش و یادگیری و آسیب‌شناسی روانی، مجال دیگری می‌طلبد. علاقمندان می‌توانند به آثار او (ترجمه شده به انگلیسی و فارسی) و نیز آثار پژوهندگان افکار و آرای او مراجعه کنند. مطالعه منابع آخر مقاله‌ها نیز می‌تواند سودمند باشد.

دکتر حبیب‌الله قاسم‌زاده